

Z. Krůček

KRŮČEK, Z. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *K pojetí sociálního rozvoje v zemědělství*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd. 21, 1985 (1) : 1-10.

V rámci jednotného procesu rozvoje socialistické společnosti, probíhajícího v mnoha dimenzích, má každý z těchto procesů, i když se uskutečňují v jednotě, svá specifika. Pro řízení a plánování ekonomického a sociálního rozvoje je třeba, dříve než je možné tyto procesy efektivně integrovat, každý z nich rozpracovat. Nově se prosazující zákonitosti ekonomického a sociálního rozvoje československé společnosti se promítají i do hospodářského a sociálního rozvoje venkova a československého zemědělství. Řízení sociálního rozvoje v zemědělství má široké souvislosti. Jejich společným jmenovatelem je mnohostrannost, komplexnost, složitost a dlouhodobost. Propojují mnoho stránek, od demografických a ekonomických až po sociální a kulturní. Uskutečňují se na mnoha úrovních — na úrovni rozvoje výrobních sil, výrobních vztahů, dělby práce, až po úroveň postavení člověka ve výrobním a pracovním procesu.

sociální rozvoj; teoretický rozbor; venkov; zemědělství

ND 9/21
Rozvoj socialistické společnosti představuje sociální proces s četnými politickými, ekonomickými, sociálními, kulturními a dalšími aspekty. V tomto procesu se projevují důležité sociální trendy, jako je vytváření sociální struktury a její změny, odstraňování sociálně ekonomických rozdílů mezi městem a venkovem, sbližování duševní a fyzické práce ve výrobním procesu, vytváření srovnatelných pracovních podmínek, zvyšování aktivní účasti všech členů společnosti na řízení výroby, zabezpečování materiálních a kulturních potřeb a další, především v návaznosti na rozvoj výrobních sil a výrobních vztahů.

V odborné literatuře socialistických zemí se lze setkat s koncepcí jednotného procesu rozvoje socialistické společnosti jako sociálního procesu. V tomto širším pojetí se pak studují změny v sociální struktuře společnosti, změny v ekonomické struktuře s ohledem na rozvoj techniky a růst produktivity práce, vznik nových ekonomických a sociálních institucí, změny v kulturních hodnotách, postojích a řada dalších jevů souvisejících s rozvíjením a utvářením socialistického způsobu života. V tomto širším pojetí je pak možné chápat sociální rozvoj jako synonymum rozvoje společnosti jako celku. Toto pojetí znamená tedy určitou integrovanou formu ekonomického a sociálního rozvoje, vytvářejícího se na základě sociálního a politického systému a charakteru sociálních a ekonomických vztahů v socialistickém státě. Rozvoj spojený se změnami v sociální struktuře má podstatný význam pro ekonomický a technický rozvoj, ekonomické struktury a technika podstatně ovlivňují sociální růst, sociální přeměnu způsobu života.

S uvedeným pojetím souvisí i to, že v rámci jednotného procesu rozvoje socialistické společnosti, probíhajícího v mnoha dimenzích (politických, ekonomických, sociálních, kulturních a dalších) má každý

z těchto procesů — i když se uskutečňují v jednotě — svá specifika. Je tomu tak i v případě ekonomického a sociálního rozvoje. Pro řízení a plánování ekonomického a sociálního rozvoje, které se uskutečňuje v rámci integrovaných procesů, je třeba, dříve než je možné tyto procesy efektivně integrovat, každý z nich dále rozpracovat.

Při vymezení kategorií sociálního rozvoje je třeba respektovat úroveň jejich vymezení. Na makroúrovni se zpravidla považují za hlavní ty oblasti sociálního rozvoje, ve kterých se uskutečňují rozhodující směry sociálních procesů ve společnosti. V tomto směru jde především o tyto oblasti:

- formování, utváření a naplňování socialistického způsobu života,
- zvyšování hmotné a kulturní úrovně se zřetelem na proces tvorby užitečných a dalších hodnot,
- zmenšování sociálních rozdílů se zřetelem na vytváření sociálně stále stejnorodější společnosti při současném diferencování rozdělování podle zásady zásluhovosti.

ÚSTŘEDNÍ ZEMĚDĚLSKÁ A LESNICKÁ KNIHOVNA
inv.č. 6003 86

Formování socialistického způsobu života se tedy stává jedním z nejdůležitějších kritérií sociálního rozvoje. Jde přitom o rozvíjení celého souhrnu vlastností a hodnot, o vztahy ke společnosti jako celku, o motivaci k jednání, o uspokojování potřeb, formování světového názoru člověka atd.

Formování socialistického způsobu života ovlivňuje celá řada faktorů, z nichž největší význam má komplexní uspokojování potřeb členů společnosti, vliv růstu životní úrovně na vztah člověka k práci, na jeho duchovní rozvoj, na odstraňování rozdílů atd. Dále tu významně vystupují rozdělovací procesy jako zdroj uspokojování potřeb společenského ocenění a vědeckotechnický rozvoj promítající se např. do zlepšování pracovních podmínek. Spadají sem i nástroje, spočívající v sociálních, politických, administrativních, ideologických, ekonomických a případně dalších opatřeních, vytvářejících podmínky pro rozvoj socialistického způsobu života.

Z makroúrovně lze pak odvozovat kategorie nebo problémové okruhy pro další úrovně. Pro účely zkoumání, plánování a řízení sociálního rozvoje je na různých úrovních účelné vymezit tento rozvoj jako soubor určitých otázek (problémových okruhů), vycházejících z jeho specifika a jeho cílového pojetí. Mezi takové okruhy lze zejména řadit:

- sociální aspekty socialistické reprodukce pracovních sil a postavení člověka ve výrobě a společnosti v souvislosti s promítáním vědeckotechnického rozvoje;
- sociální aspekty rozdělování a přerozdělování se zřetelem na dosažení rovnoměrnosti v rozdělovacích procesech ve vztahu k materiální zainteresovanosti, efektivnosti a zajištění sociálních jistot;
- sociální aspekty dosažení a uspokojování základních a vyšších sociálních potřeb na úseku školství, zdravotní péče, sociálního zabezpečení, péče o děti, bydlení, stravování a výživy a sociálních služeb;
- sociální vztahy, hodnoty a motivace ve vztahu k práci, technice, společenským aktivitám, ke spotřebě apod.;
- strukturální a institucionální změny s ohledem na jejich úlohu v rozvoji, včetně vědy, a institucionální řízení sociálních procesů, jejich plánování a prognózování;

- sociální aspekty či důsledky vytváření příznivého pracovního prostředí a tvorby a ochrany životního prostředí;
- sociální struktura, její formování, sociální a územní mobilita;
- sociální aspekty integračního procesu socialistických zemí.

Z těchto okruhů pak mohou vyplývat rámcové i dílčí úkoly pro různé úrovně plánování a řízení sociálního rozvoje, které rovněž spočívají i v předvídání a podporování progresivních sociálně ekonomických změn v důsledku zavádění vědeckotechnického rozvoje, které podmiňují racionální a efektivní využívání existujících lidských a materiálních zdrojů, všestranný rozvoj jednotlivce i kolektivu a přeměny ve způsobu života.

V souladu s naznačenou koncepcí plánování a řízení sociálního rozvoje na makroúrovni a dalších úrovních je možné vymezit jeho předměty a funkce, priority, stanovit úkoly zkoumání a rozpracovat jeho začlenění do komplexního sociálně ekonomického plánu, rozpracovat soustavu cílů a z nich vyplývajících ukazatelů.

Také v zemědělství vychází plánování a řízení sociálního rozvoje z jednotného procesu rozvoje socialistické společnosti. Obdobně jako v celospolečenském měřítku, mají jednotlivé procesy sociálního rozvoje v zemědělství svá specifika a své odlišnosti. Také tady v souladu s koncepcí plánování a řízení sociálního rozvoje na makroúrovni a na dalších úrovních je třeba vymezit předmět, funkce, úkoly a rozpracovat začlenění sociálního rozvoje do sociálně ekonomického plánu odvětví. Toto rozpracování jako součást plánování sociálně ekonomického rozvoje vychází z potřeb komplexního plánování rozvoje společnosti jako cílového řešení. Pro odvětví zemědělství je významné zahrnout sem i územní aspekt, plánování a řízení sociálního rozvoje v územních celcích (tab. I).

Z hlediska vymezení kategorií sociálního rozvoje jsou významné především jeho dvě základní úrovně. Je to úroveň sociálního rozvoje, probíhajícího na celospolečenské úrovni, naplňujícího cíle sociální politiky socialistického státu, převážně též ve formě společenské potřeby obyvatelstva. Dále je to úroveň podniku jako určitý systém péče o pracující a podnikové společenské spotřeby — v kombinaci s úrovní územní (místní), na níž se uskutečňují prvky sociálního rozvoje územních celků.

Zatímco sociální rozvoj na první úrovni probíhá v celostátním měřítku a jeho rámec tvoří celospolečenská zákonná opatření (např. Zákon o zdraví lidu, o sociálním zabezpečení atd.), základní funkce druhé, podnikové úrovně (v kombinaci s územní úrovní) spočívá především v tom, že tuto první úroveň celospolečenskou (celostátní sociální politiku) doplňuje v konkrétních podmínkách pracovního a ostatního životního prostředí pracovníků.

Na podnikové úrovni se sociální rozvoj realizuje jako soubor činností, které podnik poskytuje obligatorně ze zákona (např. v oblasti bezpečnosti práce a ochrany zdraví) a bez kterých by nebylo přípustné dané výrobní úseky vůbec provozovat, anebo fakultativně podle svých potřeb a možností. Tyto sociální činnosti podnik poskytuje svým pracovníkům, jejich rodinným příslušníkům a případně bývalým pracovníkům, důchodcům.

Tento soubor činností doplňuje opatření celostátní sociální politiky především tím, že:

- je určen zejména ekonomicky aktivním pracovníkům, případně jejich rodinným příslušníkům a bývalým pracovníkům podniku;

I. Komplexní plán sociálně ekonomického rozvoje — Complex plan of the socio-economic development

Makroúroveň	Mezoúroveň	Mikropodniková úroveň	Územně místní úroveň
1. Formování, utváření a náplň socialistického způsobu života obyvatelstva 2. Reprodukce lidských zdrojů 3. Sociální potřeba a její růst 4. Rozvoj iniciativy a tvořivé aktivity pro vyšší ekonomický růst 5. Rozvoj jednotlivých sociálních oblastí: — vzdělání — rozvoj zdravotnictví — ochrana zdraví a zlepšování pracovních podmínek — rozdělování a příjmy — bydlení — sociální zabezpečení — stravování a výživa — rozvoj kulturních a rekreačních aktivit 6. Finanční zdroje pro krytí potřeb	1. Zdokonalování sociální struktury pracovního, kádrového a personálního rozvoje 2. Zdokonalování odměny za práci, materiální a morální stimulace 3. Zlepšování pracovních podmínek 4. Zlepšování sociální péče 5. Rozvoj iniciativy, socialistických vztahů a kulturně vzdělávací úrovně 6. Zlepšování životního prostředí 7. Investiční záměry sociálního rozvoje	1. Zdokonalování sociální a profesní kvalifikační struktury pracovních kolektivů 2. Socialistický způsob rozdělování 3. Zlepšování pracovních podmínek a ochrany práce 4. Rozvoj iniciativy a upevňování socialistických vztahů 5. Rozvoj sociální péče 6. Zlepšování sociálně psychologických vztahů 7. Zlepšování životních podmínek a využití volného času 8. Zdroje pro krytí potřeb	1. Reprodukce lidských zdrojů 2. Zlepšování životních a pracovních podmínek 3. Zlepšování životního prostředí 4. Rozvoj a racionalizace politickovýchovné masové práce a rozvoj aktivity 5. Vazba na programy a plány KPSR 6. Zdroje pro krytí potřeb

Pramen: Mihálík J.: Koncepční přístupy k plánování sociálního rozvoje v rámci jednotného komplexního plánu sociálně ekonomického rozvoje. Životní úroveň, 1981, č. 3—4.

- řeší diferencované potřeby vyvolané prací v podniku a životem v jeho zájmové, spádové oblasti;
- je spjat s provozem a hospodářskými výsledky zemědělského podniku.

Takto pojatý rozvoj je kategorií ekonomickou, sociální a právní. Jako kategorie ekonomická bude i nadále tvořit významnou součást společenské spotřeby, určenou pracovníkům určitého podniku a realizovanou prostřednictvím sociálních činností podniku. Jejím cílem je uspokojovat oprávněné sociálně ekonomické potřeby související s prací v určitém podniku a životem v jeho zájmové oblasti. Ekonomickou základnu takové podnikové společenské spotřeby vytváří materiálně technické vybavení podniku pro sociální činnosti a jeho další prostředky pro sociální rozvoj.

Jako kategorie sociální vyjadřuje sociální rozvoj naplňování sociální funkce podniku, kdy jde o plánovité a cílevědomé úsilí o vytváření podmínek pro všestranný rozvoj člověka v sociálním systému podniku. Plnění sociální funkce podniku není charitativním poskytováním určitých činností, ale v první řadě plánovanou realizací stále se rozvíjejících potřeb pracujících socialistické společnosti, tedy i pracujících v zemědělství. Vytváří podmínky pro stabilizaci pracovníků, pro rozvoj různých forem pracovní iniciativy, společenské angažovanosti a promítá se účinně i do výsledků hospodaření.

Jako kategorie právní je sociální rozvoj určen v zásadě zákoníkem práce. Podle původní koncepce obsahovala politický, odborný a kulturní rozvoj pracovníků, péči o jejich pracovní podmínky, zabezpečení pracovníků pro případ nemoci atd. Tato původní, užší koncepce byla na základě usnesení ÚV KSČ o kádrové a personální práci (listopad 1970) postupně rozšiřována. Její obsah s určitými doplňky byl již v podstatě totožný s péčí podniků o pracovníky v pojetí Komplexních programů péče o pracující v 6. pětiletce a tento širší obsah je dále upřesněn v nových nástrojích programování a plánování sociálního rozvoje v 7. pětiletce.

Sociální rozvoj jako kategorie ekonomická, sociální a právní je logickým dotvářením podnikové péče o pracující a nedílnou součástí podnikové společenské spotřeby. Byl to také tento vývoj, který přiměl všechny články řízení i podnikovou sféru, aby věnovaly zvýšené úsilí otázkám zlepšování pracovního a ostatního životního prostředí pracovníků v zemědělství.

DETERMINANTY ŘÍZENÍ SOCIÁLNÍHO ROZVOJE V ZEMĚDĚLSTVÍ

Nově se prosazující zákonitosti sociálně ekonomického rozvoje československého národního hospodářství se promítají i do dlouhodobých záměrů rozvoje zemědělsko-potravinářského komplexu. Pro efektivní vývoj ekonomiky, dosažení vnější a zejména vnitřní rovnováhy, ale i pro další posílení hmotné stránky životní úrovně je nezbytné zabezpečit rozvoj tohoto národohospodářského komplexu, který v souladu s cíli XVI. sjezdu KSČ musí postupně zajistit soběstačnost v potravinách.

O výrazných změnách ve struktuře výrobních sil a pronikání vědeckotechnického rozvoje do československého zemědělství svědčí údaje o prudkém růstu nakupovaného meziprojektu a materiálových nákladů

průmyslového původu. Skutečnost, že podíl těchto složek činí nyní více než 70 %, svědčí o překonání uzavřenosti reprodukčního procesu v zemědělství, o jeho stále větší závislosti na proporcionálním rozvoji všech odvětví z oborů, zúčastněných na produkci potravin. Proces společenské dělby práce postoupil natolik, že se v ekonomické realitě vytvořil vnitřně sice diferencovaný, zato však logicky skloubený komplex zemědělsko-průmyslový, jehož je zemědělství pouze jednou z částí.

Přes pozitivní vývoj v celém odvětví zůstává stále ještě řada otázek. Tak např. společenská produktivita práce v období 1948—1981 se v československém zemědělství zvýšila na 235 % (v letech 1970—1981 na 109 %). Vyloučíme-li však zkreslující vliv podprůměrného výchozího roku 1948 a vezmeme-li za základ rok 1950, je to pouze 161 %. I tak je to nejnižší ukazatel ze všech odvětví materiální výroby: v našem národním hospodářství jako celku bylo dosaženo indexu 493. Změnu tohoto trendu může přinést jediné intenzifikace výroby a urychlování reprodukčního procesu zvyšováním užitečného výstupu (čisté produkce) při pomalejším růstu jeho vstupů. Dosažení úspor společenské práce tedy vyžaduje, aby produkce potravin vázala co nejméně živé i zhmotnělé práce.

Fondová vybavenost práce v zemědělství se v porovnání s průmyslem zlepšuje, pokud jde o základní výrobní fondy jako celek. Značný rozdíl však zůstává ve vybavenosti práce stroji a zařízeními: je to 65 tis. Kčs proti 147 tis. Kčs na jednoho pracovníka v průmyslu, tedy rozdíl více než dvojnásobný. Příčinou je odlišný podíl strojů a zařízení na celkové hodnotě základních výrobních fondů: v roce 1981 činil 45,9 % v průmyslu, zatímco v zemědělství pouze 27,9 %.

Proces intenzifikace zemědělství má společenskou stránku s výraznými sociálními aspekty. Řešení těchto aspektů cílově přispívá k takové sociální politice v odvětví, která zemědělství přísluší jako důležitému odvětví, zabezpečujícímu výživu obyvatelstva. Pozitivním východiskem pro tuto politiku je úroveň dosažená při upevňování ekonomického a politického svazku mezi dělnickou třídou a družstevními rolníky i dosažené výsledky při naplňování dlouhodobého a historického procesu vyrovnávání neopodstatněných rozdílů mezi průmyslem a zemědělstvím a mezi městem a venkovem.

Sociálně ekonomické důsledky či aspekty procesů intenzifikace v oblasti pracovních sil nemohou být chápány jen v úzkém smyslu jako souhrn opatření směřujících především k vyrovnání odměn, ale jako široký komplex opatření k posilování sociálně ekonomického postavení pracovníků v zemědělství ve vztahu k postavení pracovníků v ostatních odvětvích národního hospodářství. Tím i obsah tradičního pojetí sbližování mezi průmyslem a zemědělstvím a mezi městem a venkovem dostává nový obsah a směr.

Komplex opatření ke zlepšování sociálně ekonomického postavení pracovníků v zemědělství probíhá ve dvou úrovních — na úrovni státní sociální politiky, převážně jako společenská spotřeba obyvatelstva (politika pro odvětví). Další úroveň je směr koncipovaný a plánovaný formou programů kádrového, personálního a sociálního rozvoje (politika v odvětví). Obě úrovně mají rozhodující význam pro reprodukci pracovních sil, kde motivační faktory se stále více přesouvají mimo oblast základních materiálních faktorů důchodového charakteru do sféry ostatních aspektů pracovních a životních podmínek (pracovní prostředí

a ostatní podmínky práce, vybavenost obytného prostředí venkovských sídel, volný čas atd.).

Zabezpečování pracovních sil v procesech intenzifikace probíhá ve specifických podmínkách venkovského osídlení a při stále se zvyšující sociálně ekonomické smíšenosti obyvatelstva vesnic (při klesajícím podílu ekonomicky aktivních v zemědělství). Nevelké vzdálenosti mezi městy a vesnicemi spolu se systémem hromadné a individuální dopravy vytvářejí předpoklady pro poměrně snadnou mobilitu pracovních sil. V odvětvové profesní a územní mobilitě, probíhající v předchozích obdobích převážně jednosměrně (ze zemědělství k nezemědělským odvětvím a z vesnic do města), se zvyšuje pohyb i oboustranně. Týká se to převážně příměstských venkovských oblastí a venkovských obcí s dobrou úrovní vybavenosti. Zemědělství s rostoucí kvalifikační vyspělostí pracovníků se postupně zapojuje do této mobility, což v příštím období bude ještě více ovlivňovat vývoj reprodukce pracovních sil. Míra tohoto zapojení bude značně záviset na tom, jak se podaří řídit šířeji koncipovaný sociální rozvoj v zemědělství a na vesnici.

Při řízení sociálního rozvoje je třeba uvažovat též o posilování pracovních příležitostí na vesnici v návaznosti na zemědělství nebo i mimo zemědělství jako vhodného motivačního faktoru pro stabilizaci (např. mimosezónní pracovní příležitosti, možnost vhodného zaměstnání rodinných příslušníků zemědělců atd.). Jde rovněž o rozvoj služeb a účelnou dekoncentraci některých průmyslových činností spjatých převážně se zemědělstvím nebo i s nezemědělskými činnostmi a udržovat tak přiměřenou hustotu obyvatelstva trvale bydlícího ve venkovských obcích, především v malých sídlech. To by přispělo k dosud trvající vysoké obytné hodnotě venkova. Lze proto uvažovat v případě vyspělých zemědělských podniků a podle vhodných podmínek o vytváření různých forem činností a organizování vhodných nevýrobních provozů na vesnici. V mnoha případech by to rovněž přispělo k plnění úkolů při rozvoji střediskových obcí, uložených stranickými dokumenty na 6. plenárním zasedání ÚV KSČ.

Řízení sociálního rozvoje v zemědělství má široké souvislosti. Jejich společným jmenovatelem je mnohostrannost, komplexnost, složitost a dlouhodobost. Propojují mnoho stránek, od demografických a ekonomických až po sociální a kulturní. Uskutečňují se na mnoha úrovních — na úrovni rozvoje výrobních sil, charakteru výrobních vztahů, dělby práce až po úroveň postavení člověka ve výrobním a pracovním procesu.

Z uvedené mnohostrannosti, komplexnosti, složitosti i dlouhodobosti nastíněných jevů vyplývá řada otevřených otázek, významných z hlediska řízení a plánování sociálního rozvoje. Často se diskutuje o procesech urbanizace a jejích koncepcích. Urbanizace je ve stále větší míře uváděna do souvislosti — např. s industrializací, vědeckotechnickým pokrokem, příp. dalšími jevy. Je jisté, že koncentrace všech druhů pracovních příležitostí vede ke koncentraci bydlení a hospodářských a sociálních činností, které s bydlením souvisejí. Avšak soustřeďování jen v blízkosti pracovišť, ekonomicky logické a efektivní, se neuplatňuje absolutně. Ukazuje se, že je možné kombinovat provozy moderního průmyslu s životem ve venkovských obcích. Předpokladem je ovšem vyspělý dopravní systém, umožňující mobilitu pracovních sil, a další vhodné podmínky. To se týká také československých podmínek, kdy otevřeným problémem zůstávají ekonomické hranice efektivnosti koncentrace měst

i stávající ekonomické modely růstu měst. Je tomu tak i přes poměrně známé a uváděné argumenty (např. aglomerační výhody) i přes velmi podrobně rozpracované výhledové koncepce urbanizace (např. regionální aglomerace). S tím úzce souvisí i obecný poznatek, že změny ve skladbě a zaměstnanosti i koncentraci pracovních příležitostí, stejně jako změny v jiných částech hospodářského a sociálního systému, probíhají rychleji než změny v prostorové organizaci společnosti (obyvatelstva), která je poměrně setrvačná. Souvisí to i s problémem centralizace a účelné decentralizace.

Střediska osídlení a ostatní rozvojová sídla se stávají stále více krystalizačními jádry transformace venkovského osídlení. Do těchto sídel se koncentruje kromě zařízení zemědělské výroby také rozhodující podíl zařízení ostatních výrobních aktivit (zpracovatelského průmyslu, místního průmyslu, komunálních služeb) i zařízení nevýrobních služeb a občanského vybavení (základní školy, zdravotní střediska, nákupní střediska, poštovní úřady aj.). Postupně se v těchto sídlech soustřeďují také sídla zemědělských podniků, příp. kooperačních seskupení. Posilování vlastní hospodářsko-výrobní základny těchto sídel a zvyšování úrovně jejich vybavení vytváří spolu s dobrým dopravním spojením s městy a průmyslovými středisky vhodné podmínky pro jejich příznivý demografický vývoj. Obyvatelstva těchto sídel proto zpravidla přibývá.

Význam ostatních nestřediskových sídel je dán především jejich velkým počtem, a tedy také jejich značným podílem na celkovém počtu venkovského a především zemědělského obyvatelstva a na stavebním, zejména bytovém fondu. Jde o sídla, která již ztratila nebo postupně ztrácí svoje výrobní funkce a jsou i z hlediska budoucí organizace zemědělské velkovýroby pokládána za neperspektivní. Protože tato sídla neposkytují buď vůbec žádné, nebo jen nepočetné pracovní příležitosti (např. v živočišné výrobě) a často nemají ani základní občanské vybavení, musí převážná část praceschopného i ostatního obyvatelstva denně docházet či dojíždět za prací i vybavením mimo místa svého bydliště. V podmínkách malých venkovských obcí je tato docházka dosud většinou spojena se značnými časovými i finančními ztrátami, zejména pokud jde o cesty do sousedních obcí bez možnosti využití hromadné dopravy. Je proto přirozené, že se počet obyvatelstva těchto sídel snižuje, mladí lidé odcházejí a při stále větším podílu důchodců obyvatelstvo „stárne“. Tato sídla však nelze považovat jednoduše za „odepsaná“ a ponechat je jejich osudu. Obyvatelstvu malých sídel, převážně příslušnému k zemědělství, s vysokým podílem nejstarších věkových skupin, je nutno co nejvíce usnadnit zejména dostupnost občanského vybavení denní a časté potřeby (zorganizováním dopravního spojení s nejbližší střediskovou obcí, zdokonalením soustavy pojízdných zařízení a prodejen, knihoven, sociálních služeb, lékařské péče aj.). Pokles zemědělsko-výrobní funkce těchto sídel by neměl být automaticky ztotožňován s nutností jejich postupného zániku. Většina těchto sídel je dosud ve velmi dobrém stavu a má předpoklady pro přestavbu na obytně rekreační nebo rekreační funkci.

V souvislosti s postupnou diferenciací v soustavě venkovského osídlení vznikají i otázky podílu venkovského obyvatelstva na společenské spotřebě obyvatelstva, kdy z hlediska jednotlivce je podíl na této spotřebě nižší, ale z hlediska společnosti jsou náklady na tento podíl vyšší.

Ekonomická hlediska zřízení infrastruktury se projevují jednak v investičních nákladech, jednak v provozu zařízení. V řadě případů se ukazuje, že z hlediska výstavby a provozu jednotlivých zařízení nevýrobního sektoru (služeb) je zvětšování jejich velikosti ekonomicky výhodné. Snižují se např. náklady na jednoho žáka základních stupňů škol, klesají náklady na výstavbu kulturních domů na jednoho obyvatele v závislosti na velikosti zařízení a velikosti obce. Obdobně je tomu u služeb místního hospodářství, administrativních budov atd. Nevýhody zvětšování se projevují až při nadměrné koncentraci, případně jsou důsledkem nezvládnutí technických i organizačních stránek velkých zařízení. Z hlediska řízení a plánování sociálního rozvoje je tu ovšem třeba znovu dodat, že ekonomické momenty by neměly být jedinými, které rozhodují o existenci či velikosti určitého zařízení infrastruktury, zejména pak ne v případě tzv. základních stupňů vybavenosti (prodejna, škola, zdravotnické zařízení).

Na přetváření, účelném využití a dalším rozvoji venkovského prostoru se významně podílí zejména zemědělská výroba. Zemědělská výroba ovlivňuje jak utváření sítě venkovských sídel a jejich urbanistickou strukturu, tak využití a uspořádání, vzhled a ostatní vlastnosti krajiny a jejích složek. Zemědělství zůstává hlavní výrobně ekonomickou funkcí venkovského prostoru, přestože ve většině venkovských sídel má převahu obyvatelstvo činné v ostatních odvětvích. Organizace zemědělské velkovýroby, velikost a struktura nadpodnikových útvarů (kooperačních obvodů a seskupení a jejich sídel) a podniková a vnitropodniková organizace (velikost JZD, státních statků, výrobně organizačních jednotek provozů a středisek) má tak značný vliv na kategorizaci sídel, jejich vzájemné vztahy a formu přestavby. Určující roli sehraje zemědělská velkovýroba v procesu přetváření zemědělsky využívaných ploch. Na pojetí hospodářskotechnických úprav pozemků do značné míry závisí budoucí vzhled a celková kulturní úroveň naší krajiny.

Rozložení zemědělské výroby, lépe řečeno koncentrované a specializované zemědělské velkovýroby ve venkovském prostoru naznačuje, že tato velkovýroba má a bude mít rostoucí důsledky pro krajinu. Je obecně známo, jak závažné důsledky vznikají při využívání a organizaci půdního fondu, při chemizaci, při velkých koncentracích v živočišné výrobě, v zemědělské dopravě atd.

Zemědělská výroba sice na jedné straně působí pozitivně na životní prostředí, jeho přírodní složky, na druhé straně však další intenzifikace zemědělské výroby vytváří skutečná i potenciální rizika. Lze říci, že již dnes a při dnešní organizaci zemědělské výroby zemědělství v řadě případů v daleko větší míře působí na krajinu, na ekologické zákonitosti, než na vlastní sídelní strukturu. Jestliže do řízení a plánování sociálního rozvoje vstupují i otázky životního prostředí, pak sem patří i problémy vzájemného souladu mezi ekologickými zákonitostmi a zemědělskou velkovýrobou. Je opravdu nutné co nejdříve uvést do souladu tyto dva celospolečenské požadavky: jestliže socialistická zemědělská velkovýroba musí zabezpečit společenskou objednávku v oblasti výživy, jestliže musí zabezpečit produkci pro udržení vysoké úrovně spotřeby potravin, pak také musí splnit další celospolečenskou, neméně významnou „objednávku“ — a to své mimoprodukční funkce ve vztahu k životnímu prostředí, především k jeho přírodním složkám.

Došlo dne 21. 6. 1984

КРУЧЕК, З. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага): Понятие социального развития в сельском хозяйстве. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 21, 1985 (1) : 1-10.

В рамках единого процесса развития социалистического общества, происходящего во многих размерах, каждый из этих процессов, хотя они и совершаются в единстве, имеет свои специфические особенности. Для управления и планирования экономического и социального развития нужно каждый из них разработать прежде, чем станет возможным эти процессы эффективно интегрировать. Появляющиеся новые закономерности экономического и социального развития чехословацкого общества отражаются и на экономическом и социальном развитии деревни и чехословацкого сельского хозяйства. Управление социальным развитием в сельском хозяйстве имеет широкие зависимости. Общим их знаменателем являются многогранность, комплексность, сложность и длительность. Здесь соединяется много сторон, от демографических и экономических вплоть до социальных и культурных. Осуществляются они на многих уровнях — на уровне развития производительных сил, производственных отношений, разделения труда и вплоть до уровня положения человека в производственном и трудовом процессе.

социальное развитие; теоретический анализ; деревня; сельское хозяйство

KRŮČEK, Z. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *The Concept of Social Development in Agriculture*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 21, 1985 (1) : 1-10.

Within the uniform process of development in the socialist society taking place at various levels, each of the processes has its specificities even though they are integrated. For the management and planning of the economic and social development it is necessary to specify each of these processes prior to their effective integration. New regularities of the economic and social development appearing in the Czechoslovak society have had impacts on the economic and social development of the rural sector and on the Czechoslovak agriculture as a whole. The management of social development in agriculture is characterized by a wide range of features, such as many-sidedness, complexity, compositeness and long-term duration. They interlink many aspects, such as demographic, economic, social and cultural ones and are realized at various levels: development of production's forces, production relations, division of work and the status of human factor in the production and labour processes.

social development; theoretical treatise; countryside; agriculture

KRŮČEK, Z. (Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Praha): *Ein Beitrag zur Auffassung der sozialen Entwicklung in der Landwirtschaft*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 21, 1985 (1) : 1-10.

Im Rahmen des einheitlichen Prozesses der Entwicklung unserer sozialistischen Gesellschaft, die sich in mehreren Dimensionen vollzieht, hat jeder dieser Prozesse, obwohl sie in einer bestimmten Einheit verlaufen, seine Spezifik. Für die Leitung und Planung der ökonomischen und sozialen Entwicklung muß jeder dieser Prozesse, bevor es möglich sein wird sie wirksam zu integrieren, einzeln ausgearbeitet werden. Die sich neu durchsetzenden Gesetzmäßigkeiten der ökonomischen und sozialen Entwicklung der tschechoslowakischen Gesellschaft spiegeln sich auch in der ökonomischen und sozialen Entwicklung des Landes und der tschechoslowakischen Landwirtschaft wider. Die Leitung der sozialen Entwicklung in der Landwirtschaft hat breite Zusammenhänge. Ihr Hauptnenner ist die Vielseitigkeit, Komplexität, Kompliziertheit und Langfristigkeit. Diese Faktoren verbinden viele Seiten, von den demographischen und ökonomischen bis hin zu den sozialen und kulturellen. Sie verlaufen auf vielen Ebenen — auf der Ebene der Entwicklung der Produktivkräfte, der Produktionsbeziehungen, der Arbeitsteilung bis hin zur Ebene der Rolle der Menschen im Produktions- und Arbeitsprozeß.

Sozialentwicklung; theoretische Analyse; Land; Landwirtschaft

Adresa autora:

Ing. Zdeněk Krůček, CSc., Výzkumný ústav ekonomicky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1
